

Kohtumõistmine vallasemade üle Pärnu maakohtus 1740. aastatel

Mati Laur

Varauusaja politseikorraldusele on viimastel aastakümnetel, isäranis saksakeelses ajalookirjutuses pööratud üpriski põhjalikku tähelepanu. Ühine probleem, millega politseikorralduse uurijad kokku puutuvad, on küsimus normi ja tegelikkuse vahekorra¹. Ajaloolaste käsutuses on märksa rohkem norme kehtestavaid allikaid kui andmeid normidest kinnipidamisest või nende ignoreerimisest igapäevaelus. Kehtestatud normide järgimi-

ne võimaldab omakorda määratleda võimu haldussuutlikkuse taset.

Varauusajal seksuaalkuritegudena kvalifitseeritud üleastumised kuulusid oma privaatsuses kindlasti haldussuutlikkust enim proovile panevasse valdkonda. Ühelt poolt ei saanud toonane riigivõim kuidagi läbi sõrmede vaadata üleastumistele, millega rikuti kristliku moraali alusnorme, teisalt oli nende üleastumiste avastamine ja karistamiseks avaliku võimu ette toomine nende varjatuse tõttu märksa keerulisem kui mõnes teises eluvaldkonnas.² Rootsi 1686. aasta kirikuseadus, mis oma põhijoontes kehtis Baltikumis 1832. aastani, andis seksuaalrajade menetlemise ilmaliku kohtu pädevusse.³ Kuigi seaduse ees oli kogu abieluväline seksuaalelu karistatav, jõudsid kohtu ette reeglina vaid need juhtumid, kus abieluvälisest vahekorra⁴st sündis laps. 1740. aastatel Pärnu maakohtu⁴ ette jõudnud seksuaalsetest üleastumistest moodustas peamise osa – rohkem kui 30 kohtuasja-aastas – abieluväline rasestumine.⁵ Nende kõrvale mahtus terve aastakümne jooksul veel vaid seitse talurahvast puudutatavat ja seksuaalsfääriga seotud muud kohtuasja: viis sodoomiajuhtumit, üks intsesisüüdistus

¹ Lähemalt vt. K. Härter, M. Stolleis. Einleitung. – Repertorium der Policeordnungen der frühen Neuzeit, hrsg. von K. Härter und M. Stolleis, Bd. 1, Frankfurt am Main, 1996, lk. 1–36; M. Weber. Die schlesischen Polizei- und Landesordnungen der frühen Neuzeit, Köln u.a., 1996, lk. 3–21, 225–232; H. Reinalter. Polizei. – Lexikon zum Aufgeklärten Absolutismus in Europa, hrsg. von H. Reinalter, Wien u.a., 2005, lk. 485–486. Liivimaa 18. sajandi politseikorraldusest vt. K. G. Sonntag. Die Polizei für Livland von der ältesten Zeit bis 1820, Riga, 1821.

² Iseloomulikuks näiteks Baltikumist on Riia kindralkuberneri patent 4. novembrist 1760, milles teatatakse süüfilise puhkemisest Pärnumaal ja selle ulatuslikust levikust talurahva hulgas. Kui enamasti sisaldasid taolised korraldused väga üksikasjalikke tegevusjuhendeid, siis antud patendis piirdatakse soovituseliga “tugineda igapäevase enese tarkusele ja ettevaatlikule toimetamisele” (Liivimaa kindralkuberneri patendid, nr. 1391 Karl Gottlob Sonntagi registri järgi, siin: Tartu Ülikooli raamatukogu *Estica* fondist).

³ [Heinrich Johann Derling] Auswahl derer wichtigsten in denen Landes- und Stadtgerichten des Herzogthums Ebstland, auch noch jetzt geltenden Königl. schwedischen Verordnungen, Reval, 1777, lk. 480 (Cap. XV, §.1).

⁴ Igas Liivimaa maakonnas asunud maakohus oli esimese astme kohtuks kõigi talupoegade tsiviil- ja kriminaalrajade lahendamisel. Pärnu maakohtu alla kuulus kogu Liivimaa kubermangu eesti asustusega mandriala lääneosa. Selle idaosa jäi Tartu ning lätlastega asustatud kubermangu lõunaosa Riia ja Võnnu (läti Cēsis) maakohtute alla. Eraldi maakohus tegutses Saaremaal. Kuigi maakohus toimis riikliku kohtuorganina, valis kohtunikud ja assessorid ametisse Liivimaa rüütelkond, seega seisuslik institutsioon. Vt. M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710–1783), Tartu, 2000, lk. 39, 106–107.

⁵ Pärnu maakohtu materjalid asuvad Eesti Ajalooarhiivis Tartus (edaspidi: EAA), fond 915. 1740. aastatest (nimistu 1) on säilinud *Protocollum in Sachen contra Sextum* 1740. (f. 915, n. 1. s. 1144), 1743. (f. 915, n. 1, s. 1169), 1744. (f. 915, n. 1, s. 1175) ja 1747. aasta (f. 915, n. 1, s. 1206) kohta. 1745. aasta protokollid asuvad erandlikult Läti Riiklikus Ajalooarhiivis (edaspidi: LVVA, Latvijas Valsts vēstures arhīvs) Liivimaa konsistooriumi materjalide hulgas (f. 233, n. 1, s. 525).

Eesti naiste pilt.
W. Hupel. Topographische
Nachrichten, II kd.

ning üks abielurikkumine.⁶ Erinevalt viimati nimetatud kohtuasjadest oli väljaspool abielu lapseootele sattumist ning vallaslapse sünni peaaegu võimatu varjata. Niisamuti ei saanud ka riigivõim sellistele avalikkuse ette jõudnud juhtumitele reageerimata jätta. Nõnda langeski pea kogu seksuaalsfääri üleastumiste karistuskoorem just vallasemade kanda.

Vähemalt kord aastas andsid pastorid kihelkonnas sündinud ja ristitud vallaslastest maakoh tule teada. Pastorite teadete alusel saatis kohus mõisaomanikele, -rentnikele või -valitsejatele korralduse tagada, et nende mõisaalal elunevad vallasemad jõuaksid kuupäevaliselt kindlaks määratud ajal reeglina kolm korda aastas vaheldumisi Pärnus ja Viljandis toimuvale kohtusessioonile. Et

vallaslaste suhteline arvukus oli väike – Heldur Palli on vallaslastena sündinute osakaalu Eesti maakihelkondades 18. sajandil hinnanud 2%-st allapoole; suhteliselt väikest vallaslaste arvu Liivimaal kinnitab ka August Wilhelm Hupel.⁷ Võib väita, et kohtupidamine vallasemade üle oli Liivimaal muutunud tähelepanuväärse perfektsusega toimivaks rutiinseks protseduuriks. Kohtu ette ei õnnestunud tuua vaid mõnd üksikut vallasema, kelle asukoht oli mõisast pagemise tõttu või mingil muul põhjusel teadmata, mis aga ei välistanud nende hilisemat karistamist.

Sageli tulid vallasemad kohtu ette koos alles imikueas lastega. Juhul, kui pastori teates sisaldus lapse oletatava isa nimi, nõuti temagi kohtusse.⁸ Nagu allpool näeme, jäi aga erinevalt

⁶ Contra den Kirchen-Bettler Saint Jaack aus dem Euseküllschen in peccatum sodomiae (EAA, f. 915, n. 1, s. 1148); Contra den Tammistschen Bauer Pakki Märt und dessen Stiefmutter Mai in peccatum incestus insimulati (EAA, f. 915, n. 1, s. 1156); Contra den Fennerschen Bauer Rausa Hans in peccatum sodomiae (EAA, f. 915, n. 1, s. 1180); Contra den Wehhofschen Bauer Kinge Jaan in peccatum sodomiae (EAA, f. 915, n. 1, s. 1199); Contra den Böcklershofschen Bauer Lehli Henn's Bruder Hans in peccatum sodomiae (EAA, f. 915, n. 1, s. 1201); Contra den Kockenkauschen Bauer Jiska Märt's Jungen Jürri in peccatum sodomiae (EAA, f. 915, n. 1, s. 1203); Contra die Lieutenantin Anna Magdalena Kornilow geb. Bernhardi in peccatum mit dem Kerkauschen Kubjas Kolli Mihkel verübten Ehebruches (EAA, f. 915, n. 1, s. 1212).

⁷ H. Palli. Eesti rahvastiku ajalugu 1712–1799, Tallinn, 1997, lk. 66; A. W. Hupel. Ueber den Werth der Jungfrauschaft unter Ehsten und Letten. – Nordische Miscellaneen, hrsg. von A. W. Hupel, Stück 26, Riga, 1791, lk. 285–286.

⁸ Nimetatud korraldus lähtus samuti Rootsi 1686. aasta kirikuseadusest: “Kui abieluväliselt sündinud last ristima tullakse, peab preester ka lapse vanemate üle pärima. Kui tal ka ei õnnestu sellele jälile saada, ei tohi ta last mitte ristimata jätta, vaid peab sellise lapse sündimisest ja ristimisest teada andma ilmalikule kohtule, kes vanemate väljaselgitamisega talle kohasel viisil edasi tegeleb.” (Cap. III, §. XI). – H. J. Derling. Auswahl..., lk. 436.

vallasemadest enamik vallaslapsi sigitanud mehi kohtumõistmisest kõrvale ja karistamata.

Vallaslapse sigitamist kvalifitseeriti hooramiseks (*Hurerey*), mille karistuseks sätestas Rootsi 1686. aasta kirikuseadus häbistuskaristuse: “Kes on end tavalisele hooramisele kõverdanud, olgu ta siis mees või naine, see peab pühapäevase jutluse ajal selleks puhuks seatud karistuspingil seisma [– –] ja pärast kantslist väljahõikamist kogu koguduse juuresolekul patuandestuskuulutuse vastu võtma.” (Cap. IX, §. IV).⁹ Kirikuseadus võimaldas häbipingist pääseda 100 hõbetaalri¹⁰ suuruse rahatrahvi tasumisel, mis Baltikumi talupoegadele oli ilmselgelt ülejökäiv. Gustav Johann von Buddenbrocki andmetel sätestati juba Rootsi kirikuseaduse sisseviimisel Liivimaale 1692. aastal “hooramise” karistamiseks rahatrahvi asemele ihunuhtlus neli paari vitsu koos võimalusega asendada iga vitsapaar ühe hõbetaalri suuruse trahviga.¹¹ Tõenäoliselt oli tegemist siiski täiendava ilmaliku karistusega, mis 1740. aastate kohtupraktikas oli kasvanud juba vähemalt viiele vitsapaarile ega asendanud kirikliku patukahetsuse nõuet.

Isabel V. Hull eristab varauusaegses karistusõiguses kolme seksuaalsfääri kuuluvat keelatud toimingut, millest siin vaadeldavas kontekstis on olulisemad kaks: vägistamine või muu heteroseksuaalne vägivald ning usu ja

moraalinormidega vastuolus olevad seksuaalsed toimingud, mis on aset leidnud vabal tahtel ilma sunni ja vägivaldaga.¹² Esimesel juhul oli naine ohver, teisel juhul süüdlane. Enamik kohtu ette jõudnud vallasemadest väitiski lapse sigitamise põhjusena kas langemist vägistamise ohvriks või siis õigustades seda abielulootusega (*in spe matrimonii*). Järgnevalt vaatlemegi vallasemade ülestunnistusi 1744. ja 1745. aastal Pärnu maakohtu ette jõudnud 67-s “kuuenda käsu rikkumiseks” (*in Sachen contra Sextum*) kvalifitseeritud kohtuasjas.¹³

Kohtulik ülekuulamine toimus trafaretse küsimustiku alusel: “Kas sa oled vallaslapse sigitanud? – Kes oli lapse isa? – Millal ja kus te lihalikult koos olite? – Miks sa ta endale ligi lasid?” Sõltuvalt naise ülestunnistusest võisid ülekuulamisele lisanduda ka manitsussõnad: “Kas sa pole siis ristiüsoõpetust saanud ja ei tea, et hooramine on keelatud asi?”¹⁴ Vallasemade¹⁵ antud tunnistuste alusel võib nimetatud 67 kohtuasja rühmitada kolmeks: 25 (37%) väidetavat vägistamisjuhtumit, 22 (33%) vahekor(ra)d *sub spe matrimonii* ning 20 (30%) juhtumit, mis mahuvad määratluse alla “vabatahtsi toimunud üleastumised”.

Naise poolt kohtu ees vallaslapse isaks tunnistatutest moodustavad märkimisväärse osa – tervelt 28 – ümbruskonda majutatud Vene soldatid.¹⁶ 21 juhul tunnistas naine, et

⁹ H. J. Derling. Auswahl..., lk. 444.

¹⁰ Ametliku kursina võrdsustati kaks Rootsi hõbetaalrit (*Taler Silbermünze*, *Taler S.M.*) riigitaalriga (*Rtlr. Alb.*), mida omakorda loeti võrdseks ühe rublaga. Seega võrdus ametliku kursi järgi Rootsi hõbetaaler 50 kopikaga.

¹¹ Sammlung der Gesetze, welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet, hrsg. von G. J. von Buddenbrock. Zweiter Band, zweite Abteilung und Anhang: Kirchenrecht und Richterregeln. Riga, 1821, lk. 1771.

¹² I. V. Hull. Sexualstrafrecht und geschlechtsspezifische Normen in den deutschen Staaten des 17. und 18. Jahrhunderts, in: Frauen in der Geschichte des Rechts: Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart, hrsg. von Ute Gerhard. München, 1997, lk. 222–223. Vt. samalt autorilt ka: I. V. Hull: Sexuality, State, and Civil Society in Germany, 1700–1815. Ithaca – New York, 1996.

¹³ Lisaks seksuaalsfääri kuuluvatele üleastumistele sisaldavad “Protocollum in Sachen contra Sextum” pealkirjastatud toimikud ka üksikuid perevägivaldaga seotud kohtuasju, nagu isa, (kasu)ema või ämma peksmine.

¹⁴ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 33.

¹⁵ Rangel võttes ei olnud kolmel juhul tegemist vallasemaga: kahel juhul lõppes abieluväline rasestumine nurisünnitusega ning ühel juhul suri naine sünnitamisel ning kohut mõisteti vallaslapse väidetava isa üle.

¹⁶ Baltikumi paigutatud maavägedes teenis 18. saj. keskpaigas 45–55 tuhat meest [M. Laur. Eesti ala valitsemine, lk. 99]. Kui arvestada neist Eesti alale ka kõige tagasihoidlikumalt 30 tuhat meest, tähendas see toonast Eesti rahvaarvu arvestades – umbes 300 tuhat elanikku – üht sõdurit iga kümne tsiviilelaniku kohta. Suhteid sõjaväe ja kohaliku rahva vahel pingestas asjaolu, et majutatud sõdurid ei olnud kohaliku päritolu, vaid toodud Venemaa sisekubermangudest. Liivi- ja Eestimaa talupojad olid Katariina II valitsusaja lõpuni nekrutikohustusest vabastatud.

soldat(id) oli(d) teda vägistanud, seitsmel juhul oli naine soldatiga vabal tahtel kokku elanud, sealhulgas neljal juhtumil koguni abielu lootuses. Nagu allpool näeme, võidi soldat-vägistaja kohtule ette tuua ka hädavalena, varjamaks vallaslapse tegelikku isa ja/või lootes karistusest pääsemisele.

Sõge Andrese tütar Anu Tärvastust, kes polnud oma nooruse tõttu veel armulualgi käinud, tunnistas, et pärast jõule, kui peremees olnud talust ära, “olla soldat Mihhail (*Michel*) joobnuna koju tulnud ja teda väevõimuga võtnud”. Sama kordunud “järgmisel kevadel, kui ta metsas loomi karjatanud ja mees temaga veel kahel korral vägisi oma tahtmise sai”.¹⁷ Seppa Eriko Reet Viljandi mõisast väitis oma vallaslapse isaks Muromi polgu grenaderi nimega Ivan. Reeda tunnistust mööda “polnud ta meest mitte omal tahtel ligi lasknud, vaid mees olla talle kogu aeg järel käinud ja ka löönud ning kui peremees veskile ja perenaine kirikusse läinud ning tema päris üksinda koju jäänud, olla mees teda vägisi võtnud”, mis kordunud veel teiselgi korral, kui ta üksi kodus oli.¹⁸ Väandra Piista Tõnise tütre Mari ütlust mööda “olnud kaks korterisse majutatud venelast tuhkapäeva öösel, üksi kodus toas olles teda vastu tema tahtmist kumbki kaks korda vägistanud”.¹⁹ Jaagu Tõnise tüdruk Maret Vana-Tänassilma mõisast tunnistas, et lihavõtte ajal, kui pererahvast kodus polnud, “olla sinna majutatud soldat ta öösel kinni haaranud ja teda omatahtsi võtnud, mis juhtunud ka järgmisel öösel”.²⁰ Mustriku Mari Viiratsist tunnistas lapse isaks eelmisel aastal korteris olnud Vene soldati Pjotri (*Peter*). Tüdruku tunnistust mööda “olla mees teda korduvalt löönud, mida ta enam kannatada ei suutnud

ja mehe volile järgi andis”.²¹ Ruistama Ann Pööraverest tunnistas, et kui ta tahtnud pärast uusaastat mõisa isa vaatama minna, tulnud tee peal vastu kolm soldatit, “kes naise reelt maha tõmbasid ja kaks neist ta vägistasid”.²² Madli Kaelase mõisast oli samuti teel Pööravere mõisasse sugulase juurde, kui maanteel kaks venelast talle kallale tunginud ja ta “teineteise järel väevõimuga vägistanud”.²³

Kõigil nimetatud puhkudel sai kohus tugineda vaid naise tunnistusele. Soldateid kohtu ette ei kutsutud. Seda polnud võimalik teha juba seetõttu, et enamikel juhtudel jäid vägistamises süüdistatud soldatid tundmatuks. Isegi juhul, kui naine teadis väidetava vägistaja nime, oli kohtuistungil ajaks tavaliselt väeosa sellest paikkonnast juba lahkunud. See andis soldatitele karistamatusetunde, teisalt aga võimaldas ka naistel tuua vägistamist ettekäändeks lapse tegeliku isa salgamiseks.

Herma Teppi tüdruk Elo Patkülast väitis kohtule, et kolm nädalat enne lihavõtteid oli talle metsateel vastu tulnud neli või viis venelast, kes ta kinni võtnud ning üks neist ta vägistanud “suu rätikuga kinni toppides, et ta karjuda ei saaks”.²⁴ Järgmisel kohtuistungil tunnistas tüdruk hoopis, et lapse isaks olla Herma Teppi vend Ado, kes olla ta võrgutanud ning “manitsenud ähvardustega naist teda mitte üles andma”.²⁵ Vastukäiv oli ka Väandra mõisa Rätsepa Jaani tütre Anne ülestunnistus, kes väitis lapse isaks tallu majutatud vene soldatit Ivani. Kui Ann läinud suviste paiku vähki püüdma, tulnud soldat talle järele. Ann üritanud küll ennast peita, kuid soldat “saanud ta kätte ning võtnud teda omatahtsi kahel järjestikku korral”. Kohtu ees antud seletust mööda “ei saanud ta ka karjuda, kuna mees tal kätt suu ees hoidnud”, küll aga teatanud ta toiminust päev hiljem oma kasuemale.²⁶ Järgmisele istungile kutsutud kasuema tunnistas kohtule, et Ann “polnud talle midagi teatanud”, tema emaimdus aga ütlevat, et tüdruk sigitanud lapse hoopiski kevadel neli nädalat Pärnus olles ning ta märganud juba Anne tagasipöördumisel, et tüdruk on lapseootel. Pealegi polnud kasuema ütlust mööda suviste ajal ümbruskonnas enam ühtegi soldatit.²⁷ Tunnistuse vastukäivust suurendas

¹⁷ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 15–16.

¹⁸ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 9–10.

¹⁹ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 17.

²⁰ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 23–24.

²¹ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 10.

²² LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 7.

²³ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 7–8.

²⁴ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 19.

²⁵ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 32–33.

²⁶ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 18.

²⁷ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 30–31.

veelgi pastori esildis, kelle teadmist mööda peeti Anne lapse isaks hoopiski abielumeest Taarikõnnu Marti, mida Ann küll kohtu ees väites, et ta ei tunnegi sellist isikut.²⁸

Juhul kui mõni teinegi eespool kirjeldatud vägistamisjuhtum võis olla antud valem-tunnistusena lootuses, et see mõjutab kohut karistuse määramisest loobuma, ei osutunud hädavale kohtu mõjutamisel kuigi tõhusaks vahendiks. Naine, kes põhjendas oma abieluvälisest rasestumisest vägistamisega, vabastati karistusest vaid siis, kui ta sai kohtu ette tuua tunnistaja, kes vägistamist kinnitas või siis tunnistas, et naine oli juhtunud kõnelenud kohe, mitte alles siis, kui rasestumise tunde-märgid olid juba ilmnud. Paraku püüdis enamik väidetavatest vägistamisohvritest toimunud varjata. Ülalnimetatud Ruistama Ann Pööraverest, nagu paljud teisedki, arvanud, “et sellest midagi ei juhtu”, ja et mitte häbise jääda, pidasid targemaks vaikida.²⁹ Orika Jüri tüdruk Liisu Tõstamaalt tunnistab, et ta oli vägistamisest kohe isale rääkinud, kohtu ees aga väitis isa, et “tütar polnud talle enne midagi lausunud, kui end juba lapseootel tundis”.³⁰

Vaid kahel juhul 21-st mõistis kohus naise tunnistused õigeaks. Tohvri Hansu tütar Leenu Suislepast saanud Tärvastu kirikust tulles veerand miili jagu mõisast kokku kahe tollal sinna majutatud soldatiga, kes ta “vägisi kinni võtnud ja mõlemad ta vägistanud”. Tüdruk oli mõisa jõudes nutnud ja teada andnud, et venelased olla teda teel “kimbutanud”. Et järgmisele istungile kutsutud mõisavalitsejana Anna Margaretha Herman tüdruku tunnistust vande all kinnitas, vabastas maakohus Leenu nii kiriklikust kui ka ilmalikust karistusest.³¹ Nigula Mari Viljandi mõisast sattus koos vanatüdrukust Mutne Andrese Reedaga samuti teel kirikust koju kokku venelastega,

kellest kaks tüdrukule kallale tulnud ja ta vägistanud.³² Reeda tunnistuse põhjal, kelle sõnul “olla venelased Nigula Mari kinni võtnud ja ta metsa tirinud”, vabastas kohus veel leeritamata tüdruku karistusest.³³

Kohus ei pidanud piisavalt usaldusväärseks ka ülejäänud nelja väidetavat vägistamisjuhtumit, mis ei olnud seotud Vene soldatitega. Viljandi kaupmehe teenijanna Mari seletust mööda olla lihavõtte ajal “kaks saksasoost teenrit ning üks sakslasest sepp”, kelle nimesid ta ei tea, “öösel majja tulnud ning õlut ja viina nõudnud. Kui ta ukse lahti teinud ja nad sisse lasknud, olla nad üksteise järel ta vägistanud.” Juhtunud ta kellelegi ei kaevanud, väites kohtule “et mis sellest enam abi olnuks”.³⁴ Reet Tuhalaanest tunnistab kohtule, et “mõned päevad Tuhalaanes viibinud võõra poola härra sakslasest teenija, kelle nime ta ei tea, olla õhtul pimeduses, kui ta tiigi äärde vett tooma läinud, ta kinni võtnud ja vägistanud”. Tüdruku tunnistust mööda “olnud härrased juba magama heitnud [– –]. Ta olnud küll küllalt karjunud, keegi aga polevat kuulnud, kuniks viimaks, kuna mees teda rahule jätta ei tahtnud, haaranud noa, millega sundinud lõpuks mehe minema.” Ka olla vägistaja tüdruku viinaköögi lähedal asunud tiigist kaugemale tirinud. Juhtumist rääkimata jätmist põhjendas tüdruk lisaks häbitundele ning usule “et midagi sellest ei juhtu” ka kartusega, et “tema mõisaproua tema ütlusi ilmselt ei usuks [– –] ning laseks teda pigem karistada.” Kohus mõistis tüdrukule, kes juhtunu tõttu oli niigi “vanemate ja vendade põlu alla langenud”, süüdimõistva otsuse, “võttes arvesse, et viinaköögis olnud inimesed pidanuksid tema karjumist kuulma, kui saksa teener olnuks teda seal läheduses väevõimuga minema tirinud. Pealegi võinuks ta algusest peale julgemalt vastu panna, mida ta enda tunnistust mööda alles lõpus teinud, ning toimunu kohe üles tunnistada.”³⁵ Kõigi väidetavate vägistamisjuhtumite puhul on märkimisväärne, et vaadeldavatel aastatel pole ainsalgi korral esitatud süüdistust mõnele (kohalikule) talupojale.

Juhul kui vallaslapse eostamine oli sündinud pärast abielukokkulepet, asjaosalisi süüdi

²⁸ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 31, 45.

²⁹ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 7a.

³⁰ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 27, 59.

³¹ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 2, 10–11.

³² LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 23.

³³ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 13, 27.

³⁴ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 13–14.

³⁵ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 16–17.

ei mõistetud.³⁶ Nõnda ei määratud karistust Vilbarti Juhani Anule Viljandi mõisast, kelle abielu samast mõisast pärit Mardiga oli jäänud sõlmimata, kuna poiss ei olnud veel leeris käinud.³⁷ Orika Mari samast Viljandi mõisast olnuks oma vallaslapse isa Sammuli Toomasega abiellunud, “kui mehe haigus poleks seda takistanud”.³⁸ Varepä Hansu öde Kärt Kärstnast tunnistas oma nurisünnitusel surnud lapse isaks Karro Hanni Peetri sulase Matsi Tuhalaanest: “mees tahtnud küll teda ära võtta, kuid mõis olla seda keelanud”. Nüüd andis kohus pastorile laulatuseks loa.³⁹ Ka Eestimaa kubermangu (Türi-)Alliku mõisast pärit ja juba Roodi mõisas lapse sünnitanud Kosti Jaani Mari abiellumist oli edasi lükanud härra loa puudumine.⁴⁰ Kas laste sigitamist võidigi kasutada mõisalt abiellumisloa tagamiseks, pole käesoleva uurimuse allikmaterjali alusel võimalik öelda, kuid välistada sellist võimalust ei saa. Kõigil ülalnimetatud juhtudel kohus karistust ei määranud, kihelkonna pastorit kohustati vallaslapse vanemaid vajaduse korral esmalt leeritama ja seejärel abiellu laulatama.

Kuigi Hupel hindab eesti ja läti talupoegade abieluelseid seksuaalsuhteid pigem tollasest tavaarvamusest tagasihoidlikumaks, tunnistas temagi, et pärast kihluse sõlmimist peeti koosmagamist igati loomulikuks: “Eestlastel tuleb peigmees juba esimesel kokkusaamisel viina ja muude kingitustega pruudi juurde, ja heidab öösel tüdruku kõrvale, tehes seda sugugi mitte vargsi, vaid kõigi tares elavate silme ees, kuna nii on kombeks. Need, kes selle maa eluviise tunnevad, ei saa salata, et selline kokkuheitmine sugugi mitte alati tegeliku

magamise või lihaliku koosolemiseni viib.”⁴¹ Liivimaa talurahva suhtumine abieluelsest seksuaalvahekordadesse ei erinenud ülejäänud Euroopast, kus abielutootus ja kihlumine selleks loa andis. Nagu märgib Richard van Dülmen: “...vallaline naine võis vallalise mehega alles siis vahekorda astuda, kui nad olid endid teineteisele lubanud.”⁴² Seesugust suhtumist toetas ka kirikuseadus: “Kui keegi meelitab neitsi abielulubadusega endaga magama, siis peab ta Jumala käsu kohaselt ka temaga abiellu heitma, ega tohi teda maha jätta.” Selle korralduse rikkujad kuulusid kohtumõistmise alla (Cap. XV, §. XX).⁴³

Kui 25 vägistamist väitvast tunnistusest pidas kohus usaldusväärseks vaid kahte, siis 22 tunnistusest, et laps on sigitatud abiellumise lootuses, aktsepteeris kohus viit. Kõigil nimetatud juhtudel kinnitas vallaslapse isana üles antud mees abiellumissoovi lapse emaga. Kui mees aga naise väidetud abiellumistootuse andmist eitas, nagu seda tegi Suislepa mõisa talusulane Kamps Hans – “Lapse isa ma küll olen, aga ma pole kunagi lubanud temaga abielluda ega mõelnudki teda ära võtta.”⁴⁴ –, tuli naisel mehe abielutootust tõestada, mis reeglina osutus kohtule väheveenvaks. Ka siis, kui väidetav isa oli pagunud või ei saadud teda mingil muul põhjusel kohtu ette tuua, ei loetud naise ütlusi talle väidetavalt antud abielulubadusest usaldusväärseks. Nii ei lugenud kohus karistusest vabastavaks Tärvastu mõisa Kerrele Paveli tütre Kati tunnistust, mille kohaselt talle lapse teinud juba abielus talusulane Märt “olnud talle lubanud, et jätab oma naise maha ja läheb temaga kuhugi, kus neid keegi ei tunne,

³⁶ Ka siin tuleb teha reservatsioon: Roots 1686. aasta kirikuseaduse kohaselt keelati neil naistel, kes olid oma peigmehega enne pulmapäeva maganud “ja taoline eksitus ilmsiks tulnud”, tavapäraseid pruudiehteid kanda (Cap. XV, §. XX). – H. J. Derling, *Auswahl...*, lk. 462. Ka vaadeldavates kohtuasjades on pastoritele selle korralduse järgimist ettekirjutatud.

³⁷ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 23.

³⁸ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 12, 14.

³⁹ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 30–31.

⁴⁰ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 8–9.

⁴¹ A. W. Hupel. *Ueber den Werth der Jungfrauschaft*, lk. 285–286. Hupeli seksuaalteema käsitlestest vt. ka I. Jürjo. *Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819*. Tallinn, 2004, lk. 269–275.

⁴² R. van Dülmen. *Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit*, Bd. 1. *Das Haus und seine Menschen* 16.–18. Jahrhundert, 3. Aufl., München, 1999, lk. 186–187.

⁴³ H. J. Derling. *Auswahl...*, lk. 462–463.

⁴⁴ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 16.

tahtes temaga abielluda”.⁴⁵ Peebo Hansu tütar Malle Kaubi mõisast tunnistas vallaslapse saamist külas talvekorteris olnud Belozerski polgu soldati Stepaniga (*Teppan*), kes tahtnud temaga abielluda, kuid pidanud kevadel koos väeosaga lahkuma.⁴⁶ Karistuse ta ei jäänud ka kilter Punnaste Jaani tütar Riinu Olustverest, kes oma lapse väidetava isa, kokk Märdi kohta väitis, et viimane oli lubanud ta ära võtta, aga ta ei tea, “kas see oli nali või tõsijutt”.⁴⁷

Eranditult kõigi *sub spe matrimonii* juhtumite puhul tunnistasid vallaslaste kohtu ette jõudnud väidetavad isad lapse saanud naise või tüdrukuga vahekorras olekut, küll aga keeldus neist neli end tunnistamast lapse isaks. Holdre mõisa Kiini Jüri tütre Mari lapse väidetav isa Rätsepa Jaan samast külast ei salanud, et on Mariaga “lihalikult kokku puutunud”, last aga omaks ei tunnistanud, “kuna naine ka mitmete teiste, eriti aga Pumpa Jaaniga läbi käis”, ning ta olla ise Marile “mõisa heinamaal nimetatud poisiga *in actu* peale sattunud”. Mari enda väitel olla ta “Pumpa Jaaniga heinamaal vaid naljatlenud (*nur gespielet*), mitte aga lihalikult kokku puutunud”.⁴⁸

Lapse isaks keelduti end tunnistamast ka siis, kui laps sündis mõni kuu varem või hiljem, kui seda toimunud vahekord eeldanuks. Seetõttu tuleks Hupeli väitesse – “Tuleb ette, kus noor abielumees mõned kuud pärast pulmi isaks saab, ise teadmata kuidas ja mislääbi: ta isegi ei märka, et tema naine juba lapseootel oles tema juurde tuli.”⁴⁹ – vaadeldava kohtumaterjali alusel suhtuda siiski reservatsiooniga.

Loodi mõisatüdruk Madli tunnistas lapse isaks mõisa koka Clasi. Madli väitel olid nad esimest korda vahekorras juba paastuajal, Clasi tunnistust mööda aga alles suviste ja

jaanipäeva vahel. Kuna laps sündis enne märripäeva, ei tunnistanud Clas end lapse isaks.⁵⁰ Mulgi Aadama öde Els Tarvastust teatas oma lapse isaks Kalpuse Peetri poja Jüri Kuresaare mõisast, kellega nad olid poolteist aastat kokku elanud. Jüri polnud aga nõus miiklipäeva paiku sündinud last omaks tunnistama, kuna Elsu ütlusel olla enne jõule, kui talu ülejäänud rahvas pulma läinud, “viis venelast talle tallu tulnud, neile majutatud venelane olnud veel kuuendaks, kes hakkasid temalt õlut ja viina nõudma, kui ta aga vabandanud, et õlut ega viina pole, olnud üks neist teda sellepärast pähe löönud ja ta voodisse lükanud. Mis pärast seda temaga juhtunud ja kas venelased teda ka lihalikult pruukinud, ei teadvat ta mitte.” Naise ütlust, et ta olnud Jüriga ka kadripäeva ja jõulude vahel koos, mees eitas.⁵¹

Ülejäänud 20 kohtuasja liigitusid vallasema ülestunnistuste alusel vabatahtsi toimunud seksuaalüleastumiste hulka. Küsimusele “Miks sa ta enda juurde lasksid?” vastas Tuhalaane köögitudruk Ann, et “see olla himu pärast sündinud”.⁵² Tule Hansu tütar Maret Loodist tunnistas, et “oli seda teinud oma rumalusest”⁵³, Hummuli mõisa karjatüdruk Eddo aga, et “alguses olla ta küll veidi vastu puigelnud, siis oli see aga ikkagi nii juhtunud”.⁵⁴ Nimetatud juhtudel tunnistas naine end kohtu ees ise süüdi, küll aga seadsid ülestunnistused mitmelgi korral kohtu kimbatusse vallaslapse isa väljaselgitamisel. Siitame Andrese tütar Ann Karistest väitis oma vallaslapse isaks juba abielus olevat Kõrtsi Peetri poega Henu, kellega ta oma venna pulmade ajal, kus Hennul naist kaasas polnud, kolmel korral vahekorras olnud. Esimesel kahel korral juhtunud see “saunas, kuhu ta olla läinud pulmakülaliste kindaid ja riideid kuivama riputama”. Henn olla talle järgnenud “ja teda omatahtsi võtnud”, kolmas kord toimunud see aga rehe all, kuhu Ann “tahtnud isa käsul hobusele heinu ette andma minna” ja Henn talle jälle järele tulnud. “Ta olla küll mehele küllalt seletanud, et tal on endal naine ja jätku ta teda rahule, mees aga polnud sellest miskit hoolinud.” Lisaks Hennule, tunnistas Ann, olla ta ühe korra maganud ka Henu venna Jaaguga: “ta kahetsevat küll, et nõnda juhtu-

⁴⁵ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 9–10.

⁴⁶ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 3.

⁴⁷ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 33.

⁴⁸ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 20, 31–32.

⁴⁹ A. W. Hupel. Ueber den Werth der Jungfrauschafft, lk. 291.

⁵⁰ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 27–28.

⁵¹ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 23–24.

⁵² EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 18.

⁵³ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 22.

⁵⁴ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 22.

nud, nüüd aga ei saavat enam midagi muuta.” Anne kohtu alla andnud Halliste pastor pidas Anne lapse isaks hoopiski Senni Peedu sulast Hansu, mida Ann ka ise lapseootel olles pastori-le tunnistanud. Nüüd Ann eitas seda ning ka kohtu ette kutsutud Hans tunnistas, et “oli küll mõned korrad naise juurde heitnud, aga polnud teda puutunud”. Pärast seda kui vennad Henn ja Jaak tunnistasid kohtu ees, et pole kunagi Annega maganud, kinnitades seda ka vande all,⁵⁵ tunnistas Ann üles, et oli nii enne jõule oma venna pulmades ajal kui ka pärast kolmekuningapäeva ikkagi sulase Hansuga vahekorras olnud. Viimast kinnitas nüüd ka Hans, eitades küll pulmades ajal Annega koos olemist. Nüüd meenus ka Annele, et ta “venna pulmades aegu siiski vahekorras ei olnud, vaid ühel ainsamal korral pärast kolmekuningapäeva”.⁵⁶ Mari Koonga mõisast andis oma vallaslapse isana üles Lepse peremehe Madise, kellega ta “metsas tule ääres maganud”. Madis ise eitas vande all Mariga koos olemist ning ka kohus leidis lapse sünniaega arvestades, et isa peaks olema keegi teine. Pastorile teadaolevalt oli selleks Lepse küla kingsepa Lorentsoni poeg Wilhelm. Ka Mari tunnistas, et kolm-neli nädalat enne väidetavat Madisega magamist “olla Wilhelm Lorentson temaga karjatamise juures puseanud, tüdruku riided üles tõstnud ja ta peale heitnud. Kui aga tüdruk seletanud, et ta kaebab poisi emale ära, olnud ta kohe järele jätnud ja tüdruku juurest minema läinud.”⁵⁷

Kärt Asu mõisast tunnistas, et sai lapse lä-

heduses korteris olnud soldati Pjotriga (*Peter*). Soldat oli tallu külla tulnud “ja teda viinaga kostitanud, mis olla ta nii uimaseks teinud, et soldatilt armastust lootes ei suutnud ta enam meest enne jüripäeva, mil viimane [sõjaväega] minema marssis, rahule jätta.” Nagu Kärt kohtule teatas, uskus ta, “et viina sisse võis olla armastusjooki segatud”. Et Kärt oli ka varem vallasemana kohtu ees käinud, määrati nüüd talle topeltkaristus.⁵⁸

Kuigi Hupeli väitel “teadvat mõned tüdrukud vahendeid lapsevoodisse jäämise vastu”⁵⁹, pole põhjust talupoegade oskusi soovimatut rasestumist vältida üle hinnata. Hupeli väitel “väldivad mõned mehed rasestamist onanismi abil”.⁶⁰ Indrek Jürjo sõnul kasutab Hupel siin onanismi mõistet selle sõna vanemas tähenduses, mille all peeti silmas katkestatud suguühet. Sellisel puhul, väidab Jürjo, oluk-sid eesti talupojad selle rakendamises “ees” oma Lääne-Euroopa seisusekaaslastest, kelle hulgas hakkas *coitus interruptus*’e praktika al-le mõnevõrra hiljem levima.⁶¹

Tavaliseks karistumääraks “hooramise” eest oli naisele viis, mehele kümme paari vitsu. Lisaks mõisteti nii naine kui mees patukahetsuseks pühapäeval kiriku häbipinki. Juhul kui vallasema oli juba teist korda samas asjas kohtu ees, määrati talle topeltning kolmandal korral (selliseid juhtumeid oli vaadeldavate kohtuasjade hulgas üks) juba kolmekordne karistus: 15 paari vitsu ning kolmel pühapäeval kiriku häbipinki.⁶²

⁵⁵ Vande tekst on eesti keeles toimikus talletatud: “Minna N. N. wannun Jummala ningk temma puhha Ewangelium päle, et minna Se Sitama Andres tüddar Ann ihha [ikka] ilmas ei ollen putnud, et se mis temma minno wasto on Keisri Kochto ette on tunnistanut, mitte tõssi on, ni tõoste ja wissiste kui Jummal mind awwitab Ihho ningk Hinge polest. Amen.” – LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 5.

⁵⁶ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 3–6, 36.

⁵⁷ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 34–35.

⁵⁸ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 25.

⁵⁹ A. W. Hupel. Ueber den Werth der Jungfrauschaft, lk. 286.

⁶⁰ A. W. Hupel, Ueber den Werth der Jungfrauschaft, lk. 286.

⁶¹ I. Jürjo. Liivimaa valgustaja, lk. 271. Vt. ka: I. Jürjo. Aufklärung im Baltikum. Leben und Werk des livländischen Gelehrten August Wilhelm Hupel (1737–1819), Köln u.a., 2006 (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 19), lk. 232.

⁶² 10 paari vitsu oli Baltikumi tollases politseikorralduses kõige tavalisemaid karistusi. Sellest väiksemat karistust määrati väga harva: nii karistati metsas kuival ajal tule tegemist vaid kuue vitsapaariga. 1765. aasta 12. aprilli patendiga kehtestas Riia kindralkuberner George Browne ihunuhtluse ülemmääraks kümme vitsapaari. – Livländische Gouvernements-Regierungs-Patente, nr. 1630. Vitsakaristuse kohta lähemalt vt. ka J. G. Eisen. Eines Livländischen Patrioten Beschreibung der Leibeigenschaft, wie solche in Liefland über die Bauern eingeführt ist. – Sammlung russischer Geschichte, Bd. 9, SPb., 1764, lk. 496.

Süüdimõistetute võis ihunuhtlusest vabaneda, tasudes iga vitsapaari kohta 50 kopikat rahatrahvi. Tävapärase karistuse korral tuli naistel seega peksukaristusest vabanemiseks tasuda 2 rubla ja 50 kopikat. Kui raha kogu ihunuhtluse väljaostmiseks nappis, võidi maksta ka vaid osa: Tuhalaane mõisatüdruk Reet tasus rahatrahvi kolme vitsahoobi eest, kaks aga oli ta sunnitud ikkagi peksuna kätte saama.⁶³

Võrreldes teiste seksuaalüleastumiste eest määratud karistustega, olid vallasemadele mõistetud karistused kõige väiksemad. Üldjuhul ei olnud “hooramise” puhul tegemist abielurikkumisega, kus karistused olid märksa suuremad. Vallasemale lapse teinud abielumehele *adulterium simplex* süüdistuses määrati topeltkaristus 20 vitsapaari.⁶⁴ Kahekordse abielurikkumise korral, kui mõlemad üleastunud olid abieluinimesed (*adulterium qualificatum*, *adulterium duplex*), karistas sama maakohus juba 30 vitsapaariga.⁶⁵ Sodoomias süüdi mõistetuid karistas kohus samuti 30 vitsapaariga (10 paari kolmel järjekorral pühapäeval), millele aga lisandus veel kuni viis aastat sunnitööd.⁶⁶

Tänu 15. juunil 1744 Rootsi üle saavutatud võidu tähistamiseks väljakuulutatud amnestiale,⁶⁷ vabastati suurem osa 1744. aasta sügisel ja 1745. aasta talvisel kohtusessioonil süüdimõistetuid ilmalikust karistusest (ihunuhtlus või rahatrahv), mitte aga kiriklikust patukahetsusest. Nõnda sai reaalselt ihunuhtlust vaadeldavates kohtuasjades süüdi mõistetud vallasemadest 27, üheksal juhul tasusid süüdimõistetud kogu ja kahel juhul osa peksukaristuse asemel rahatrahvi.

Kui võrrelda naiste ja meeste karistamist, siis vaadeldud 67 vallaslapse juhtumist, millest leidsid kohtulahenduse 63 (neljal juhul

lükati kohtuotsuse tegemine edasi), tunnustati 55 korral naine süüdi ning vaid 7 korral vabastati karistusest. (Ühel juhul oli vallasema sünnitamisel surnud ning kohtu ette toodi väidetav isa.) Mehi jõudis kohtu ette vaid 27, kellest 19-le määrati karistus. Viit meest vabastas karistusest abiellumine vallaslapse emaga, kolmel juhul tunnistas mees kohtu ees vandega, et pole teda lapse isaks tunnistanud naisega vahekorras olnud, mida kohus reeglina aktsepteeris. Mõisasulane Vanka, keda Öisu mõisatüdruk Mai vallaslapse isaks tunnistas (“mees oli talle alailma peale käinud ega jätnud teda rahule”), kinnitas vande all, et “ta pole tüdrukut ilmaski puutunud” ning vabastati süüdistusest.⁶⁸ Vanka, kes Karksi pastori sõnul oli “taolisi lustimisi küllalt harrastanud”, sattus peagi uuesti kohtu alla Vidva küla peremehe Piiskopi Peetri tütre Anne vallaslapse isana, kuid Annega kihludes pääses seegikord karistusest.⁶⁹

Kui kohtu poolt tuvastatud vallaslapse isa abiellumisest keeldus ja/või ei soovinud seda (ka) naine, mõisteti mehelt lapse toetuseks välja alimendid: piimalehm ja neli vakka (umbes 180 kg) rukist. Siin vaadeldavates kohtuasjades juhtus seda vaid kaheksal korral. Ühel neist loobus naine (Selga Ebbo Vana-Võidust) lehma nõudest, paludes, et mees tasuks tema eest ihunuhtlust asendava rahatrahvi.⁷⁰

Vallasemade kohtulik ülekuulamine ja karistamine näitab küll kohtusüsteemi ladusat toimimist, teisalt aga tõstatab küsimuse, kuivõrd mõjutas peaaegu vältimatult kohtu alla sattumine abieluvälist rasestumist varjama ning vastündinud last tapma. Lapsetapp oli sagedasim tapmiskuritegu naiste hulgas ning vähemasti 18. sajandil kõige sagedasem

⁶³ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 17.

⁶⁴ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 9.

⁶⁵ EAA, f. 915, n. 1, s. 1175, l. 7.

⁶⁶ Contra den Fennerschen Bauer Rausa Hans. – EAA, f. 915, n. 1, s. 1180, l. 5; Contra den Böcklershofschen Bauer Lehli Henn's Bruder Hans. – EAA, f. 915, n. 1, s. 1201, l. 4.

⁶⁷ Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii s 1649 goda (edaspidi: PSZ), Nr. 8992, Bd. XII, Sankt-Peterburg, 1830, lk. 170–172.

⁶⁸ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 13–14.

⁶⁹ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 62.

⁷⁰ LVVA, f. 233, n. 1, s. 525, l. 22.

mõrvaliik üldse.⁷¹ Tallinna kindralkuberneri 10. veebruari 1726 eestikeelses patendis manitseti, et laste surnult sündimist ei saa lugeda vabandavaks, kui see on toimunud n.-ö. nurga taga.⁷² Riia kindralkuberneri patent 18. maist 1733 paneb iseäranis taluperenaistele südamele, “niipea kui nad märkavad oma majapidamises vallalistel naisterahvastel kahtlastele asjaoludele viitavaid märke, lasta neid ämmaemandatel üle vaadata ning neil valvsalt silma peal hoida”, vältimaks võimalust varjatult sünnitada ja vastsündinu tappa.⁷³

Just põhjendusel, et paljud naised on oma vastsündinud lapsed tapnud häbist, hakati sarnaselt muu Euroopaga⁷⁴ ka Baltikumis 18. sajandi keskpaigas häbistuskaristusi piirama. Senati ukaasiga 30. märtsist 1764 arvati Balti kubermangudes patustamised abielu vastu kriminaalkuritegude hulgast välja: “isikuid, kes kuuenda käsu vastu eksivad [– –], ei tule kohtu ette tirida”. Kiriku häbipingis istumine (*Hurenschemel*) asendati rahatrahviga: abielus olevatele talurahva hulgast pärit “kuuenda käsu rikkujatele” määrati trahviks üks rubla ning vallalistele 50 kopikat, mis oli senisest mitmeid kordi väiksem ning vaid “juhul, kui nad [rahatrahvi tasumiseks] suutelised pole, mitte avalikult, vaid *privatim* vitsakaristusega nuhelda.”⁷⁵ 9. aprilli 1785 senati korraldusega, mis avaldati Riia kindralkuberneri patendiga 4. juulil 1785, deklareeriti, et kui kahtlus abieluvälises raseduses kinnitust leiab, “ei tohi taolisi isikuid mingi trahviga ähvardada ega karistada, ega ka vähimagi hirmutava sõimu, etteheidete või muu taolisega üle külvata, vaid halastuse ja inimarmastusega kohelda”.⁷⁶

Nagu eeltoodust nägime, tõestas Balti erikord oma haldussuutlikkust ka delikaatses seksuaalvaldkonnas. Paraku asetati karistuse põhiraskus vallasemadele, keda oli kõige lihtsam nimetatud üleastumiste süüdlastena kohtu ette tuua. Ihunuhtluse ähvardus ning häbistuskaristused mõjutasid vallasemasid otsima kõikvõimalikke kaitsestrateegiaid, mis neid karistusest vabastaksid. Nagu vaadeldavatest kohtuasjadest nägime, oli selle tulemuslikkus väga väike ning tõi pigem kaasa ka süütute sookaaslaste karistamise. Vaevalt võis asjaosalisi lohutada teadmine, et nende 1740-ndate aastate keskel sündinud vallaslapsed ei pidanud nende emasid tabanud karistusi omaenese elus enam kartma.

Artikli saksakeelne versioon on ilmunud ajakirja Forschungen zur baltischen Geschichte kolmandas numbris (2008). Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusfond, grant nr. 6945.

Mati Laur

(1955)

Ajaloodoktor (2000), Tartu Ülikooli üldajaloo professor (2003), Akadeemilise Ajalooseltsi esimees. Peamised uurimisteemad: valgustatud absolutism, talurahva emantsipatsioon, moodsa ajalookirjutuse kujunemine ja areng.

⁷¹ O. Ulbricht. Kindsmord in der Frühen Neuzeit, in: Frauen in der Geschichte des Rechts, lk. 247.

⁷² “Se naeste rahwas, kes wallatusse läbbi käima peäle sanud ja sedda enne omma mahhasamist ühhelegi ei kulutanud ning ommas lapse-waewas püab üksipäines olla, ning pärrast, kui laps saab ilmale tulnud, sedda ärasalgab, siis ei pea temmal sest ühtike abbi olema, kui temma ütleb, et see lomoke on surnud ilmale tulnud ehk enneaegne olnud.” – EAA, f. 3, n. 1, s. 431 (Riia kindralkuberneri patendid), l. 123.

⁷³ Livländische Gouvernements-Regierungs-Patente, Nr. 505; K. G. Sonntag. Die Polizei für Livland, lk. 114–115.

⁷⁴ O. Ulbricht. Kindsmord, lk. 242–243.

⁷⁵ PSZ, nr. 12113, kd. XVI, lk. 688–689; K. G. Sonntag. Die Polizei für Livland, lk. 116. Senati otsus on halduslooliselt tähelepanuväärne ka seetõttu, et kuna Venemaa sisekubermangudes niisugust karistust ei tuntud, võeti aluseks samalaadsed muudatused juba Põhjasõja-järgse Rootsi seadusandluses. Rootsis kehtestatud trahvisummasid küll oluliselt kärbiti, kuna need senati meelest “pokažutsja ves´ma strogi”.

⁷⁶ PSZ, nr. 16178, kd. XXII, lk. 333–335; Livländische Gouvernements-Regierungs-Patente (nagu viide 2), nr. 2353; K. G. Sonntag. Die Polizei für Livland, lk. 117.